Matti Pohjola
Professori emeritus
Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu
10.2.2026

Lausunto eduskunnan tarkastusvaliokunnalle
Asia: VNS 7/2025 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon ensimmäinen osa Strateginen toimintaympäristöanalyysi sekä skenaarioita vuoteen 2045
Teema: Toimet koulutus- ja osaamistason nostamiseksi Suomessa

Perustelut koulutus- ja osaamistason nostamiselle: talous kasvaa uusista ideoista

Talouspoliittisessa keskustelussa korostetaan usein työn ja investointien merkitystä talouskasvun lähteinä. Talouden nähdään kasvavan, kunhan tehdään enemmän töitä, rakennetaan tehtaita ja hankitaan uusia koneita ja laitteita. Näin kasvua voidaan kuitenkin kiihdyttää vain tilapäisesti, mutta ajan myötä vaikutus hiipuu. Syynä on tuotannontekijöiden niukkuus. Kun yksi yritys palkkaa työntekijän, hän ei ole muiden käytettävissä. Kun työntekijä saa käyttöönsä tietokoneen, hän saa enemmän ja parempaa aikaan, mutta muut eivät voi sitä samanaikaisesti käyttää. Se mikä annetaan yhdelle, on toisilta poissa.

Ideat ovat erilaisia. Ne ovat luonteeltaan tiedon kaltaisia: ne voi antaa muille ja silti pitää itse. Kun tuotteen valmistamisen resepti jo osataan, ei sitä tarvitse enää keksiä silloin, kun päätetään perustaa uusi tehdas tai toimipaikka. Kerran keksittyä voi käyttää aina uudelleen, eivätkä ideat kulu niitä käytettäessä. Mitä enemmän ja parempia ideoita on olemassa, sitä enemmän ja arvokkaampaa tuotantoa saadaan aikaan. Ideat ovat tuottavuuden ja talouskasvun lähde.

Suomen kasvuongelma: uudet ideat eivät lisää talouskasvua entiseen tapaan

Elämme talouskasvun osalta varsin poikkeuksellista aikaa Suomessa. Kasvu ei ole koskaan ennen pysähtynyt yhtä pitkäksi aikaa mitatun taloushistoriamme aikana eli vuoden 1860 jälkeen. Bruttokansantuote asukasta kohden on vielä nyt alemmalla tasolla kuin taloutemme huippuvuonna 2008. Kun vastaavaa ei ole tapahtunut verrokkimaissamme, on Suomi jäänyt elintasossa muista – erityisesti Ruotsista ja Tanskasta – jälkeen.

Kuvio 1. Uusien ideoiden kasvukontribuution – kokonaistuottavuuden – vertailua

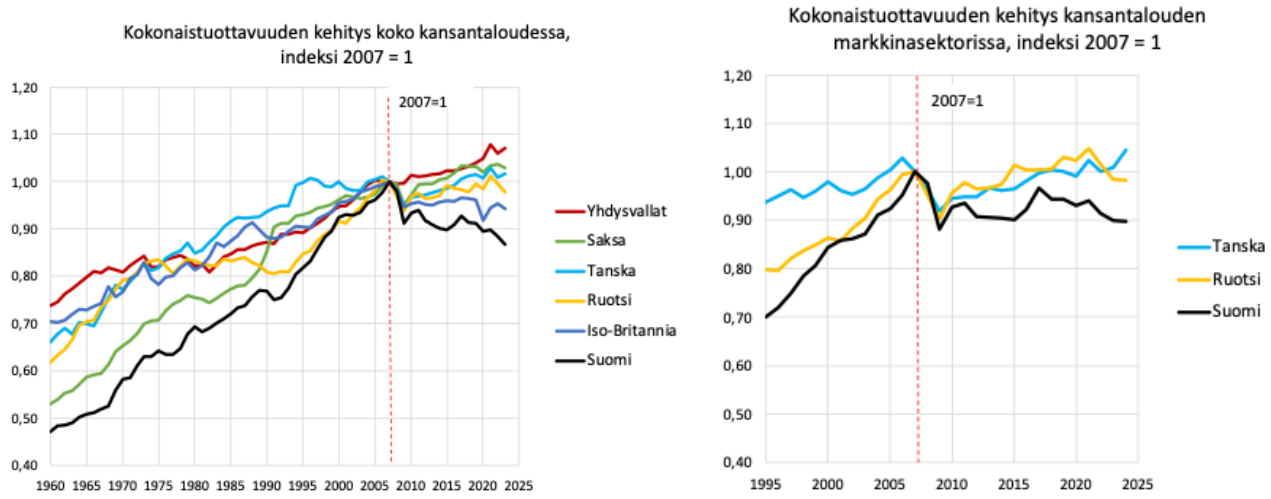

Lähteet: Penn World Table 11 ja Pohjola (2025)

Elintason kasvun puutteen perimmäinen syy on kokonaistuottavuuden kasvun pysähtyminen – jopa kääntyminen laskuun – vuoden 2007 jälkeen (kuvio 1). Näin on käynyt sekä koko kansantaloudessa että erityisesti sen markkina- eli yrityssektorissa. Vastaavaa ei ole tapahtunut meillä koskaan ennen rauhan oloissa eikä muissa verrokkimaissa Britanniaa lukuun ottamatta.

Kokonaistuottavuus esittää tuotannon määrää yhdistettyä työ- ja pääomapanosta kohden ja kuvaa siten tuotannon tehokkuutta. Kokonaistuottavuuden noustessa samoista resursseista saadaan aikaan enemmän tai korkeamman arvonlisäyksen tuotantoa. Kokonaistuottavuus mittaa teknologian kehityksen (uusien ideoiden, innovaatioiden) vaikutusta talouskasvuun.

Koulutuksen lisääminen on hyvä keino edistää ideoiden syntymistä

Talous kasvaa tuottavuudesta ja tuottavuus puolestaan uusista ideoista. Mutta mistä ideat syntyvät? Niitä saadaan tutkijoiden, keksijöiden ja yrittäjien tietoisen toiminnan tuloksina. Sekä suuret tieteelliset keksinnöt että yritysten liiketoimintaa edistävät arkiset innovaatiot ovat yhtä lailla ihmisten tekemiä. Heillä jokaisella on omat vaikuttimensa. Tutkija voi etsiä totuutta, keksijä mainetta ja yrittäjä voittoa, mutta he kaikki reagoivat kannusteisiin. Yhteiskunta voi siksi eri toimin vaikuttaa ainakin epäsuorasti siihen, kuinka paljon henkistä pääomaa – koulutettua tai muulla tavoin osaavaa – työvoimaa kohdistuu uusien ideoiden tuottamiseen. Mitä enemmän tähän käytetään, sitä nopeampaa on talouskasvu.

Tutkijat ovat korkeasti koulutettuja, joten koulutuksen lisääminen (erityisesti luonnontieteiden, tekniikan ja matematiikan aloilla) on hyvä, vaikkakin vasta pitkällä aikavälillä vaikuttava keino edistää talouskasvua. Yliopistoilla ja muilla korkeakouluilla on siinä suuri merkitys, kuten on myös yritysten ja korkeakoulujen yhteistyöllä.

Suomi putoaa koulutustasovertailuissa

Suomen koulujärjestelmä on kansainvälisesti katsoen edelleen korkeatasoinen, vaikka trendi nuorten osaamistasossa (PISA) on ollut pitkään laskeva. Korkeakoulutkin ovat parantaneet sijoituksiaan kansainvälisissä vertailuissa, vaikka eivät vielä yllä laadultaan maailman tai Euroopan parhaimpien joukkoon.

Kuvio 2. Koululutustasojen vertailua

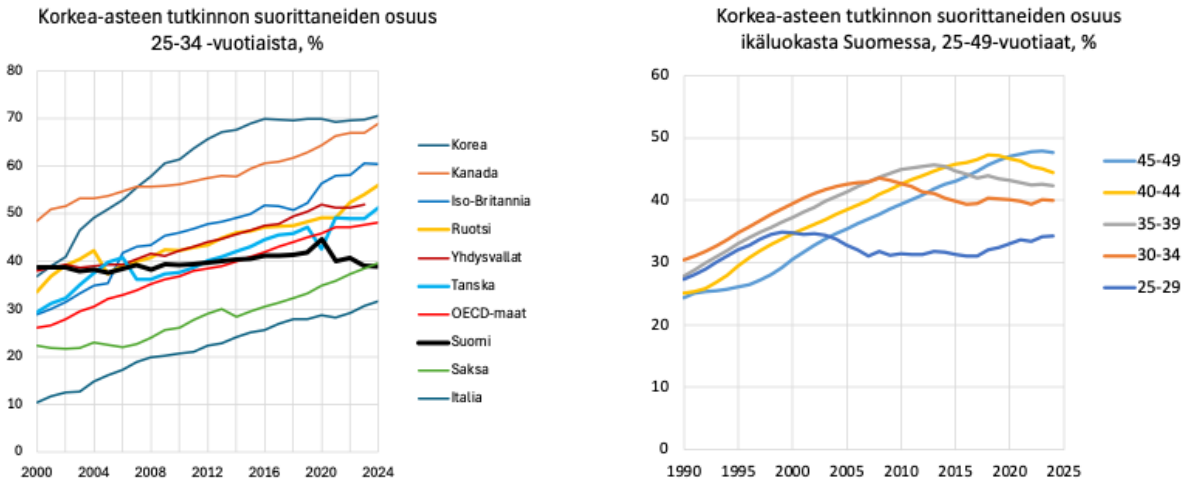

Lähteet: OECD Database ja Tilastokeskus, Väestön koulutusrakenne

Ongelmaksi on noussut koulutustason kasvun pysähtyminen, joka on näkynyt koulutustilastoissa jo pitkään, mutta johon päättäjät ovat havahtuneet vasta aivan viime vuosina. Kuvion 2 mukaan korkeakoulutettujen

osuus 25–34-vuotiaista oli Suomessa OECD-maiden korkeimpia vielä 2000-luvun alussa, mutta on nyt pudonnut alle niiden keskimääräisen tason, sillä muissa maissa koulutustasot ovat nousseet. Vuonna 2024 vähintään kandidaattitason tutkinnon suorittaneiden osuus oli Suomessa 39, Tanskassa 51, Ruotsissa 56 ja OECD-maissa keskimäärin 48 prosenttia tässä ikäryhmässä. Korkein osuus oli Koreassa, 71 %. Korkean asteen tutkinnoilla mitaten 45–49-vuotiaat ovat Suomen koulutetuin ikäluokka.

Ongelmana on korkeakoulujen aloituspaikkojen vähäinen tarjonta

Se, ettei korkeakoulutettujen osuus ikäluokasta kasva, voi selittyä joko sillä, ettei koulutukselle ole tarpeeksi kysyntää, tai sillä, että koulutuspaikoista on pulaa. Kuvio 3 paljastaa ongelman syntyvän riittämättömästä tarjonnasta. Korkeakoulutuksen kysyntä ylittää tarjonnan reippaasti.

Kuvio 3. Korkeakoulutukseen hakeneiden määrä (punainen viiva, oikea akseli) ja hyväksymisaste (vihreä viiva, vasen akseli), 18–24 –vuotiaat kotimaisen toisen asteen tutkinnon suorittaneet ensikertalaiset hakijat

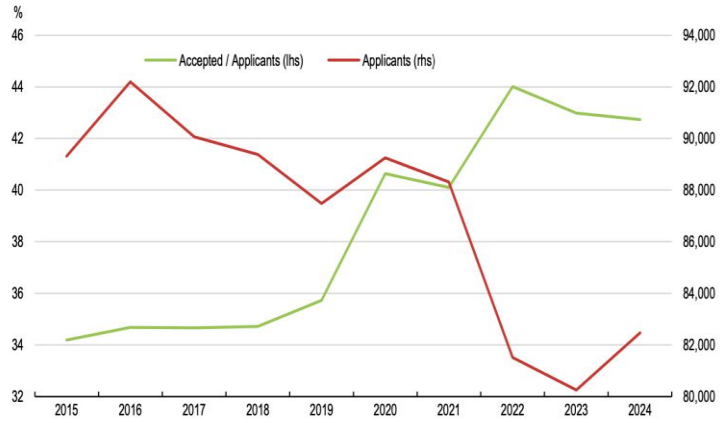

Lähde: OECD 2025

Kuvion punainen viiva esittää kysyntää. Sitä mitataan ensimmäistä korkeakoulupaikkaa hakeneiden, toisen asteen tutkinnon Suomessa suorittaneiden 18–24-vuotiaiden henkilöiden lukumäärällä. Kysyntä on ollut laskussa mutta kääntyi vuonna 2024 nousuun, jonka OECD (2025) ennakoi jatkuvan vuoteen 2032 saakka.

Vihreä viiva esittää korkeakouluihin hyväksyttyjen osuutta ensikertalaisista hakijoista. Se kuvaa tarjontaa, sillä lähes kaikki hyväksytyt ottavat paikan vastaan. Hyväksymisaste on kääntynyt nousuun, mutta oli vain 43 prosenttia vuonna 2024. Se on selvästi EU- ja OECD-maiden 50 prosentin keskiarvoa pienempi.

Pekka Ala-Pietilän puheenjohtajuudella toiminut, talouskasvun edellytyksiä selvittänyt asiantuntijaryhmä (TEM 2022) arvioi, että koulutus- ja talouspolitiikassa tavoiteltu korkeakoulutettujen osuuden nostaminen 50 prosenttiin 25–34-vuotiaista 2030-luvun alkuun mennessä vaatisi tarjonnan merkittävää kasvattamista. Uusien kotimaisten opiskelijoiden määrää tulisi lisätä vuosittain 8 400 korkeakoulupaikan vastaanottaneella vuosina 2023–2031. Vuonna 2024 noin 44 000 suomalaista aloitti ensimmäisen korkeakoulututkintonsa suorittamisen.

Tarjonnan kasvattaminen koulutuksen laadusta tinkimättä on avain koulutustason nousuun.

Korkeakoulutuksen tarjonnan kasvattamisen keinot

Korkea-asteen opiskelupaikkojen lisäämiseksi on ainakin kolme keinoa (OECD 2025):
1) lisätään julkista rahoitusta,
2) edistetään korkeakoulujen mahdollisuuksia hankkia rahoitusta muista lähteistä ja

3) uudistetaan tutkintojärjestelmää siten, että opiskelupaikkojen tarjonta vastaa paremmin kysyntään ja työelämän tarpeisiin.

Julkisen rahoituksen lisääminen

Suomessa korkea-asteen oppilaitosten rahoitus suhteessa bruttokansantuotteeseen on verrokkimaiden keskitasoa, mutta julkisen vallan osuus rahoituksesta korkeimpia (kuvio 4). Julkisen rahoituksen merkittävä kasvattaminen ei liene mahdollista pitkään aikaan julkisen talouden alijäämäisyyden vuoksi. Sille olisi tosin hyvät perusteet, sillä reaaliset menot korkeakoulutukseen ovat Suomessa opiskelijaa kohden verrokkimaita pienemmät, eivätkä ne ole kasvaneet vuoden 2010 jälkeen (kuvio 5).

Kuvio 4. Korkea-asteen oppilaitosten rahoitus suhteessa bruttokansantuotteeseen 2018 (lähde: TEM 2022)

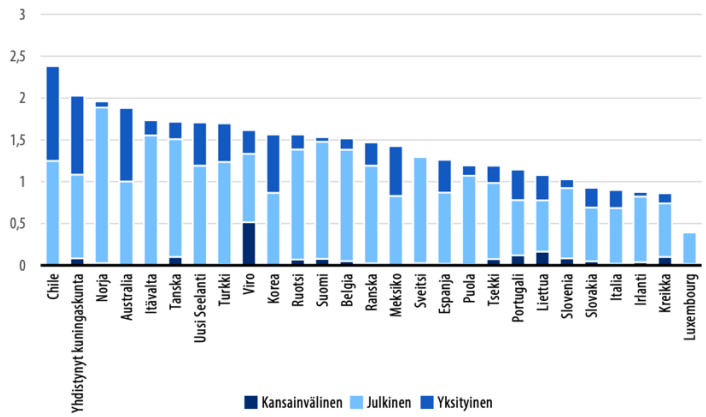

Kuvio 5. Reaaliset menot korkeakoulutukseen täysipäiväistä opiskelijaa kohden, dollaria, ostovoimakorjattu (lähde: OECD 2025)

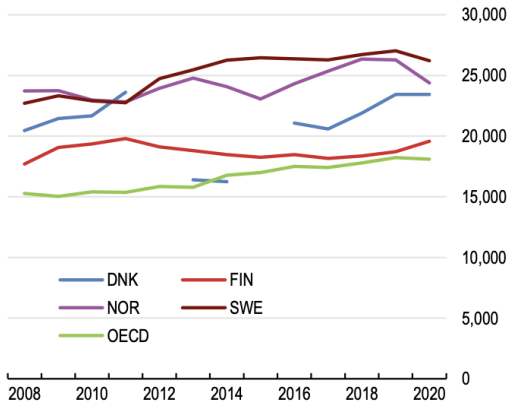

Muun kuin julkisen rahoituksen kasvattaminen

Lukuvuosimaksujen periminen opiskelijoilta olisi ilmeisin ja monissa maissa käytetty vaihtoehtoinen rahoitusmuoto (kuvio 6). Suomessa – kuten muissakin Pohjoismaissa – vallitsee kuitenkin laaja yhteiskunnallinen ja poliittinen yksimielisyys siitä, että korkeakoulutuksen tulee säilyä maksuttomana, vaikka maksujen käyttöön ottamisesta on tehty hyvin perusteltuja ehdotuksia.

Kuvio 6. Keskimääräinen lukuvuosimaksu kotimaisille ja ulkomaisilla opiskelijoille maisterikoulutuksessa 2022/2023, dollaria ostovoimakorjattuna (lähde: Haapamäki ym. 2025)

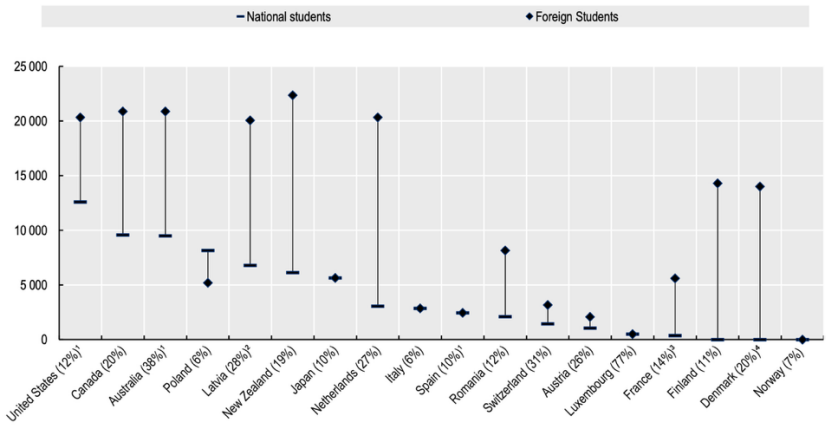

Suluissa osuus maisteriohjelmien ulkomaisista opiskelijoista 2022. Lähde. EAG2025. Figure C5.5

Ala-Pietilän puheenjohtajuudella toiminut talouskasvun edellytyksiä selvittänyt asiantuntijaryhmä esitti loppuraportissaan monissa maissa käytössä olevia tuloihin sidottuja lukuvuosimaksuja (TEM 2022). Tällaisessa järjestelmässä opiskelijat rahoittavat lukuvuosimaksut valtion takaamilla lainoilla, joiden takaisinmaksu alkaa vasta opiskelijan valmistuttua ja joiden maksuvelvoite määräytyy tulojen perusteella.

OECD (2025) esitti vuoden 2025 Suomen taloutta koskevassa katsauksessaan lukuvuosimaksujen perimistä toisen tai useamman samantasoisen tutkinnon suorittamisesta. Ensimmäinen tutkinto säilyisi edelleen maksuttomana.

Korkeakoulujemme suuria ongelmia on se, että vuosittain merkittävä osuus, yli 25 prosenttia, opiskelupaikoista myönnetään opiskelijoille, joilla on jo olemassa oleva opiskelupaikka korkeakoulussa taikka toinen tai useampi samantasoinen korkeakoulututkinto. Täydentävää koulutusta tarjoaville maksullisille palveluille ei silloin riitä kysyntää, eikä meille ole syntynyt sellaisia täydentävän koulutuksen markkinoita, joita monissa maissa on.

Ongelma on päätetty korjata rajaamalla opinto-oikeus vain yhteen samantasoiseen tutkintoon kerrallaan. Tätä koskeva lakimuutos astuu voimaan elokuussa 2026.

Opinto-oikeuden rajaaminen ei kuitenkaan estä ottamasta opinto-oikeutta vastaan, vaikka aikomuksena ei olekaan opiskella, vaan jatkaa valmistautumista mieluisamman opiskelupaikan hakemiseen myöhemmillä hakukierroksilla. Maksullisuus olisi tehokkaampi keino estää ”haamuopiskelijoiden” syntyminen. (OECD 2025)

Kun kotimaisilta ja muiden EU/ETA-maiden kansalaisilta ei voi periä lukuvuosimaksuja, voi rahoitusta kasvattaa korottamalla EU/ETA-alueen ulkopuolelta tulevilta perittäviä maksuja. Ne ovat verrattain alhaisia (kuvio 6), eivätkä välttämättä kata kaikkia opinnoista korkeakouluille koituvia kustannuksia. Ongelmana on, ettei Suomi oli vielä kovin houkutteleva kohdemaa muulta tulevilla (kuvio 7).

Kuvio 7. Ulkomaalaisten osuus korkea-asteen opiskelijoista vuonna 2021 (lähde: OECD 2025)

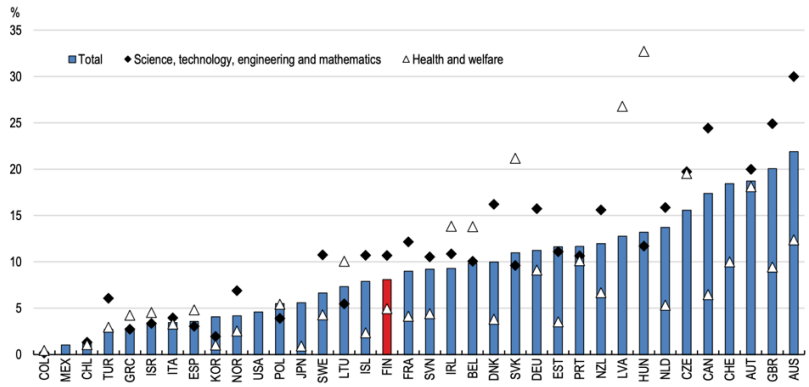

Korkeakoulujen rahoituspohjaa voi laajentaa myös omalla varainhankinnalla (alumnitoiminta, lahjoitukset ym). Se on kansainvälisesti verraten vielä pientä, eikä meillä ole samanlaista kulttuuria kuin Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Tämän rahoitusmuodon merkitys kuitenkin kasvaa tulevaisuudessa, ja esimerkiksi Aalto-yliopiston noin 500 miljoonan vuosibudjetista omien rahastojen tuotto kattaa jo 10 prosenttia.

Suomessa korkeakoulujen elinkeinoelämältä saaman rahoituksen osuus on selvästi OECD-maiden keskiarvoa pienempi (kuvio 8). Sen kasvupotentiaali on kuitenkin suuri, sillä innovaatiojärjestelmämme laatu on todettu erinomaiseksi monissa kansainvälisissä vertailuissa. Tutkimus- ja kehitystoiminnan bkt-osuuden nostaminen 4 prosenttiin ei liene mahdollista ilman korkeakoulujen ja yritysten yhteistyön tiivistämistä.

Kuvio 8. Yrityssektorin rahoituksen osuus korkeakoulujen menoista tutkimus- ja kehitystoimintaan vuonna 2022 (lähde: OECD 2025)

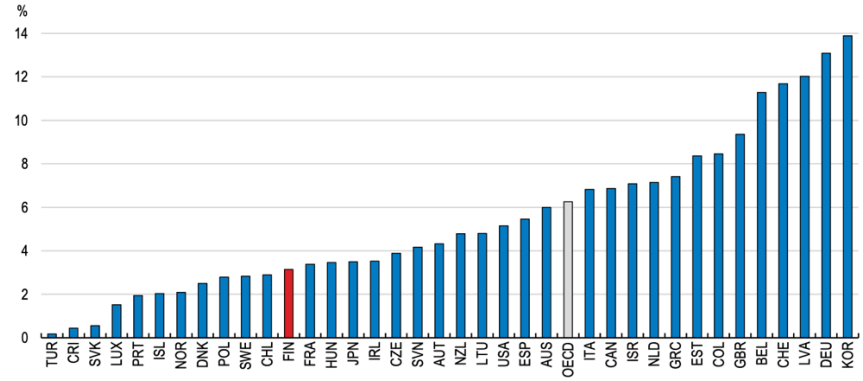

Tutkintojärjestelmän uudistaminen

Korkeakoulupaikkojen tarjontaa on mahdollista lisätä myös sellaisin rakenteellisin uudistuksin, jotka lyhentävät opiskeluaikoja.

Suomessa korkeakouluopinnot aloitetaan ja opinnoista valmistutaan tavallista myöhemmin. OECD-maissa vähintään yhden välivuoden pitää 44 prosenttia opiskelijoita, Suomessa 77 prosenttia (Haapamäki ym. 20259. Meillä maisteriopinnoista valmistuneiden keski-ikä on 28 vuotta, joka on viidenneksi korkein OECD-maista.

Aloitusiän alentamiseksi on hakujärjestelmää uudistettu kasvattamalla ylioppilastodistukseen perustuvaa valintaa, vähentämällä pääsykokeiden määrää ja koordinoimalla niitä opiskelualojen kesken sekä ottamalla käyttöön kiintiöt ensimmäistä korkeakoulupaikkaa hakeville. Nämä uudistukset selittävät osaltaan korkeakouluun hyväksyttyjen osuuden kasvua kuviossa 3. Hyväksyttyjen kasvu näyttää kuitenkin pysähtyneen

Korkeakoululaitoksen toimintaa voi tehostaa korjaamalla opiskelupaikkojen kysynnän ja tarjonnan alueellinen epätasapaino. Pääkaupunkiseudulla on 0,76 korkea-asteen opiskelupaikkaa toisen asteen suorittanutta kohden, kun koko maassa niitä on 0,93 ja eräillä alueilla yli 1. Epätasapaino on johtanut siihen, että pääkaupunkiseudulta hakeudutaan yhä enemmän opiskelemaan mieluummin ulkomaille kuin muualle Suomeen. (OECD 2025)

Jatkuvalle oppimiselle on kasvavaa kysyntää. Maksuton koulutus ja mahdollisuus useamman samantasoisen tutkinnon samanaikaiseen opiskeluun ovat johtaneet siihen, ettei meille ole syntynyt sellaisia täydentävän jatkokoulutuksen markkinoita, joita monissa maissa on. Nyt kun opinto-oikeutta rajoitetaan, jatkuvan oppimisen mahdollisuuksia voidaan parantaa kehittämällä avointa korkeakoulujärjestelmää ja perustamalla lyhytkestoisia maksullisia koulutusohjelmia vastaamaan työmarkkinoiden tarpeisiin.

Vuonna 2014 valtioneuvostolle laatimassaan muistiossa Suomen talouskriisin luonteesta ja kasvun edellytyksistä Holmström, Korkman ja Pohjola ehdottivat tutkintojärjestelmän remonttia: ”Eurooppalaisten yliopistojen suurimpia ongelmia on kilpailun puute. Varsinkin kilpailu opiskelijoista on heikkoa. Muutosta tulisi hakea edistämällä liikkuvuutta ja valintamahdollisuuksia. Suomenkin omaksuma Bologna-malli erottaa kandidaatin tutkinnon maisteritutkinnosta. Ajatus oli, että opiskelijat kandidaatin tutkinnon jälkeen hakisivat oikeutta maisteritutkintoon tähtääviin opintoihin. Valitettavasti tätä ajatusta ei ole toteutettu, sillä opiskelijat voivat kandidaatin tutkinnon jälkeen jatkaa maisteritutkintoon tähtääviin opintoihin ilman hakua. Tähän epäkohtaan tulisi rohkeasti puuttua. Nykyjärjestelmä heikentää sekä kandiopiskelun että opettajien kannustimia ja pidentää opintoaikoja. Pitkässä juoksussa se olisi kaikkien osapuolten kannalta parannus.”

Myös OECD:n (2025) mukaan tutkintojen erottaminen toisistaan lyhentäisi opiskeluaikoja ja parantaisi tehokkuutta. Ruotsissa 70 prosenttia opiskelijoita hakee erikseen maisteriohjelmiin, Tanskassa ja Alankomaissa niin tekevät kaikki (Tikkanen ja Weijo 2025).

Suomen korkeakoulupolitiikkaa on ohjannut ajatus ”työelämään valmiista maisterista”, kun taas erityisesti anglosaksisissa maissa kandidaatin tutkinto nähdään laaja-alaisena yleissivistävänä koulutuksena, jossa pääpaino on kriittisen ajattelun ja oppimisen kehittämisessä. Ammatillinen erikoistuminen tapahtuu vasta maisteriohjelmissa tai työelämässä. Tästä perinteestä seuraa, että meillä opiskelijan ajatellaan valmistuvan korkeakoulusta vasta maisterin tutkinnon suoritettuaan. (Tikkanen ja Weijo 2025)

Kun yliopistoon hakeminen nähdään ensisijaisesti ammatinvalintakysymyksenä ja kun ensi kertaa koulutukseen hakevat ovat valinnoissa etusijalla, pitää ammatinvalinnasta päättää käytännössä jo lukiossa. Harvalla on tähän valmiuksia, ja välivuosien pitäminen voi silloin olla järkevää.

Tilanteeseen on jo reagoitu. Aalto-yliopistossa valmistellaan uutta monialaista kandidaatin tutkintoa, jossa opiskelijat suorittavat ensin kaikille yhteiset tekniikan, kauppatieteen ja taiteen opinnot. Oma ala valitaan vasta opintojen kuluessa. Ohjelmaan otetaan ensimmäiset opiskelijat syksyllä 2027.

Myös tekoälyn kehitys uhkaa nykyisiä tutkintorakenteita. Kielimalleja koulutetaan samoilla aineistoilla kuin korkeakouluopiskelijoita. Generatiivisen tekoälyn on havaittu jo vähentäneen korkeasti koulutettujen nuorten kysyntää Yhdysvaltojen työmarkkinoilla (Brynjolfsson ym. 2025). Ihmisen ja tekoälyn väliseen uuteen työnjakoon on syytä varautua korkeakoulujen opetusohjelmissa.

Lähteet

Brynjolfsson, E., Chandar, B. ja Chen, R. (2025), *Canaries in the coal mine? Six facts about the recent employment effects of artificial intelligence*, Stanford University.

Haapamäki, J., Laakso, H., Packalen, P. ja Tuononen, M. (2025), *Suomalainen koulutus OECD-vertailussa*, Education at a Glance 2025 Taustamuisto, OKM.

Holmström, B., Korkman, S., Pohjola, M. (2014), *Suomen talouskriisin luonne ja kasvun edellytykset*, muistio 21.2.2014, Valtioneuvoston kanslia.

OECD (2025), *Finland 2025*, OECD Economic Surveys 2025/11.

Pohjola, M. (2025), *Miksi Suomen talous ei kasva? Elintaso ja tuottavuus verrokkimaihin verrattuna*, Sitran muistio 4.3.2025.

TEM (2022), *Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus – Loppuraportti*, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja: Yritykset 2022:37.

Tikkanen, H. ja Weijo, H. (2025), *Suomi pakottaa nuoret valitsemaan ammatin, muut maat sivistävät*, Vieraskynä, Helsingin Sanomat, 6.3.2025.